ALTERNATIVNI RAČUNOVODSTVENI POSTUPCI, KREATIVNO RAČUNOVODSTVO I LAŽNO FINANSIJSKO IZVEŠTAVANJE

Slaviša Đorđević[1], Nebojša Mitić[2]

doi: 10.5937/Oditor2002021D

Pregledni rad
UDK: 657.632
658.14/.17

Rezime

Osnovu za istinito i fer prikazivanje imovinsko-finansijskog i prinosnog položaja privrednih društava predstavljaju zakonski propisi i međunarodna profesionalna računovodstvena regulativa (Međunarodni računovodstveni standardi (MRS) i Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja (MSFI)). Ipak, postojanje određenih računovodstvenih transakcija za koje u računovodstvu postoje bar dva, a često i više dozvoljenih postupaka stavlja računovođe u poziciju da njihovo subjektivno opredeljivanje za određeni postupak može u manjoj ili većoj meri uticati na visinu periodičnog rezultata. (Ne)objektivno utvrđeni rezultat privrednog subjekta predstavlja osnovnu informacionu osnovu za njegove najznačajnije stejkholdere (akcionare, menadžere, zaposlene, i sl.). S obzirom na to da postoje različiti ciljevi koje pomenuti stejkholderi žele da zadovolje, ne retko se događa da menadžeri u saradnji sa računovođama pokušavaju da oblikuju finansijske izveštaje u skladu sa svojim ciljevima. Kreativno računovodstvo sa svojim tehnikama ili metodama pomaže menadžerima i računovođama u sastavljanju finansijskih izveštaja koji su obično sačinjeni u skladu sa zakonskom i profesionalnom regulativom, ali suprotno njenom duhu što za rezultat daje imovinsko-finansijsku i prinosnu poziciju privrednog društva koja u manjoj ili većoj meri odstupa od one koja bi se mogla okarakterisati kao istinita i fer. Iz tog razloga smo se opredelili da našu pažnju posvetimo obrazlaganju suštine kreativnog računovodstva (računovodstvenih smicalica), mogućem uticaju pojedinih tehnika na bilans stanja, bilans uspeha i izveštaj o novčanim tokovima, kao i merama koje mogu pomoći da se njegov uticaj svede na prihvatljivu meru.

Ključne reči: *kreativno računovodstvo, alternativni računovodstveni postupci profesionalna računovodstvena regulativa, smicalice, lažno finansijsko izveštavanje.*

JEL: M49

[1] Profesor strukovnih studija, dr Slaviša M. Đorđević, 018/561-929, drsdj63@gmail.com.
[2] Profesor strukovnih studija, dr Nebojša Mitić, Akademija strukovnih studija Južna Srbija – odsek Blace, Kralja Petra I Karađorđevića, Blace, 027/371-377, nebojsamitic@live.com.

Uvod

Računovodstveni informacioni sistem sa finansijskim i upravljačkim računovodstvom kao njegovim najznačajnijim podsistemima, ima zadatak da zainteresovanim korisnicima (eksternim i/ili internim) obezbedi informacije koje pomažu u donošenju poslovnih odluka. Idealno bi bilo kada bi računovodstvo moglo da pruži apsolutno tačne podatke o imovinskom i prinosnom položaju posmatranog entiteta putem sastavljanja osnovnih finansijskih izveštaja koje propisuje aktuelni Zakon o računovodstvu i reviziji u članu 2 tačka 7 (Bilans stanja, Bilans uspeha, Izveštaj o ostalom rezultatu, Izveštaj o novčanim tokovima ili tokovima gotovine, Izveštaj o promenama na kapitalu i Napomene uz finansijske izveštaje). Činjenica da idealno računovodstvo ne postoji, uticala je na to da se „težište u računovodstvu prenese sa obračuna apsolutno tačnog periodičnog rezultata na „istinito i fer" prikazivanje stanja i uspeha određenog poslovnog subjekta." (Toms, Shepherd, 2017). Sa druge strane, savremeni uslovi poslovanja nametnuli su i potrebu formalnog uobličavanja i harmonizacije postupaka koji se primenjuju u pripremi finansijskih izveštaja, kako bi isti mogli da budu korišćeni od strane entiteta u različitim državama, pogotovo u situacijama kada su poslovni subjekti uključeni u tzv. prekogranična poslovna spajanja (kombinacije) ili razne vidove zajedničkih ulaganja i strategijskih alijansi.

Uključivanjem računovodstvenih autoriteta iz gotovo svih zemalja u izradu međunarodne profesionalne računovodstvene regulative (Međunarodnih računovodstvenih standarda - MRS i Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja - MSFI) stvorena je zadovoljavajuća formalna osnova koja je trebalo da obezbedi istinito i fer prikazivanje finansijskog položaja i zarađivačke sposobnosti posmatranih poslovnih subjekata. Ipak, ne retko se čuju konstatacije, pre svega od strane praktičara, da se u procesu sastavljanja finansijskih izveštaja mogu zadovoljiti odredbe zakonskih propisa i međunarodne profesionalne računovodstvene regulative, a da prikazani finansijski položaj i zarađivačka sposobnost poslovnih subjekata znatno odstupaju od one koja bi se mogla okarakterisati kao istinita i fer(Kostić, 2020). U nastavku ovog članka pokušaćemo da detaljnije obrazložimo kreatvino računovodstvo, odnosno računovodstvene postupke koji su „obično u skladu sa zakonom i računovodstvenim standardima, ali suprotno njihovom duhu" i njihova primena uglavnom ne pruža podatke o istinitom i fer stanju i uspehu posmatranog poslovnog subjekta. Osim toga, obrazložićemo i načine koji se koriste za „ulepšavanje slike" o stanju i uspehu posmatranog entiteta, kao i mere koje mogu odvratiti potencijalne korisnike od posezanja za primenom metoda kreativnog računovodstva.

Realno vs. kreativno računovodstvo

Dosledna primena zakonske i/ili međunarodne profesionalne računovodstvene regulative treba da ima za posledicu „sastavljanje i prikaz finansijskih izveštaja u skladu sa propisanim okvirima za finansijsko izveštavanje, u skladu sa principima urednog knjigovodstva, računovodstvenim propisima i standardima, bez materijalno značajnih grešaka." (Đekić et al., 2016). Takvo računovodstvo se može nazvati realnim, čistim, doslednim, konzervativnim, legalnim, i sl.

Sa druge strane, kreativno[3] (agresivno, nelegalno, manipulativno) računovodstvo se može definisati kao (ne)namerna zloupotreba računovodstvenih tehnika, načela i standarda koja ima za posledicu transformisanje informacija iz finansijskih izveštaja „od onoga što je stvarno u nešto što je željeno i to korišćenjem postojećih pravila i/ili ignorisanjem istih." (Karapavlović, 2011). Od više različitih definicija kreativnog računovodstva navešćemo još i definiciju Američkog instituta ovlašćenih javnih računovođa (*American Institute of Certified Public Accountants - AICPA*) koji definiše lažno finansijsko izveštavanje kao „namerne netačnosti ili izostavljanje iznosa ili obelodanjivanja u finansijskim izveštajima kako bi se obmanuli korisnici finansijskih izveštaja." Ipak, kreativno računovodstvo ne pretpostavlja obavezno kršenje zakonskih normi i računovodstvenih postupaka. Stoga se ono može dalje klasifikovati na:

- kozmetičko (pozitivno, „belo") kreativno računovodstvo – izveštajni entitet manipuliše vremenskim razgraničenjima bez ikakvih posledica na tokove gotovine i uz doslednu primenu regulatornih okvira i
- stvarno (negativno, „crno") kreativno računovodstvo – koje se odnosi na primenu tehnika i metoda koje utiču na tokove gotovine u svrhu upravljanja dobitkom. Ono ima veći negativni uticaj od kozmetičkog računovodstva i često ima za posledicu donošenje pogrešnih poslovnih odluka od strane (su)vlasnika privrednog društva i, samim tim, negativno utiče na njihovo bogatstvo.

Bez obzira na to da li su pogrešne informacije u finansijskim izveštajima posledica kozmetičkog ili stvarnog kreativnog računovodstva, zajedničko im je da značajno derogiraju „upotrebnu vrednost finansijskih izveštaja, bilo u smislu

[3] Termin „kreativno" potiče od filma *The Producers* i istoimene predstave koja se izvodila na *Broadway*-u. Režiser i producent predstave prodali su više od 100% vlasničkih prava na predstavu, pod pretpostavkom da će predstava biti neuspešna i da neće morati da isplaćuju dobit vlasnicima. Međutim, i pored njihovih napora da predstava na premijeri bude loša i da nakon toga ne bude više na repertoaru pomenutog pozorišta, desilo se suprotno i predstava je postala pravi pogodak. To je stvorilo finansijske probleme režiseru i producentu, a kasnije je ovakav šablon postao prepoznatljiv u velikom broju slučajeva koji su povezani sa računovodstvenim skandalima. (Cvetković, Petković, 2017)

neposrednog korišćenja informacija koje se u njima nalaze, bilo kao informacione osnove za jednu ozbiljnu analizu performansi privrednog društva.“ (Malinić, 2009)

Glavne karakteristike kreativnog računovodstva mogu se sažeto prikazati na sledeći način:

- prilagođavnje finansijskih izveštaja;
- iskorišćavanje legalnih mogućnosti izbora fleksibilnih računovodstvenih metoda, postupaka i procena;
- iskorišćavanje nedovoljno definisanih i jasnih oblasti u računovodstvenim standardima koji otežavaju kontrolu i reviziju;
- isticanje značaja onih informacija koje odgovaraju izveštajnom subjektu, a skrivanje onih informacija koje mu ne pogoduju;
- zloupotrebe kojima se značajno prekoračuju zakonski i profesionalni okviri ponašanja (Belak, 2011)

Može se reći da su nastanak kreativnog računovodstva, sa jedne strane, omogućili različiti načini ili metode za rešavanje problema koji se pred računovođe postavljaju u vezi sa alokacijom opštih troškova, izborom metoda razduženja zaliha, izborom metoda obračuna troškova, vremenskog razgraničenja rashoda i prihoda, i sl. Sa druge strane, težnja za određenom fleksibilnošću međunarodne profesionalne računovodstvene regulative[4] uticala je na to da se za određene računovodstvene kategorije sem osnovnih, ponude i alternativni postupci čijom se manipulativnom primenom može uticati na visinu i kvalitet imovinskog i prinosnog položaja posmatranih poslovnih subjekata. Alternativni računovodstveni postupci predstavljaju uobičajenu praksu, pa bi pokušaji za njihovo eliminisanje mogli imati negativne implikacije od strane asocijacija ili pojedinaca uključenih u procese donošenja i/ili primene odredaba profesionalne računovodstvene regulative(Zekić, Obradović, Belokapić-Čavkunović, 2018). S tim u vezi, navešćemo primer ukidanja računovodstvenog metoda udruživanja interesa, koji je uz metod kupovine bio propisan za, istini za volju, mali broj poslovnih spajanja (kombinacija) koje su zadovoljavale set rigoroznih kriterijuma za primenu ovog računovodstvenog metoda. Usvajanjem Međunarodnog standarda finansijskog izveštavanja (MSFI) broj 3 Poslovne kombinacije računovodstveni metod udruživanja interesa je ukinut čime su izvršene „najznačajnije i najdrastičnije promene računovodstvene metodologije

[4] „Postojanje fleksibilne primene računovodstvenih politika i fer vrednosti rezultiralo je situacijom da je „kreativno računovodstvo“ u praksi preraslo u „manipulativno računovodstvo“.“ (Cvetković, Bošković, 2018)

koja se bavi poslovnim spajanjima i koja se ogleda, pre svega, u eliminisanju računovodstvenog metoda udruživanja interesa za izradu konsolidovanih finansijskih izveštaja aktera uključenih u procese kombinovanja preduzeća.“ (Đorđević, Mitić, 2019) Ukidanje računovodstvenog metoda udruživanja interesa bez nuđenja alternativnog rešenja imalo je za posledicu protivljenje nekih članova Odbora za međunarodne računovodstvene standarde (*Goeffrey Whittinghton, Tatsumi Yamada*) koji su tražili da se zadrži neki alternativni metod izbora računovodstva za poslovne kombinacije. Primera radi, umesto metoda udruživanja interesa *Whittinghton* je predlagao primenu računovodstvenog metoda novog početka (*Fresh start accounting*).

Motivi i tehnike kreativnog računovodstva

Postojanje više različitih računovodstvenih postupaka za neke računovodstvene kategorije ne znače obavezno i njihovu (zlo)upotrebu u procesu sastavljanja finansijskih izveštaja kojima se prezentuje imovinsko stanje i zarađivačka sposobnost posmatranog entiteta. Tek u sadejstvu sa određenim motivima ili ciljevima tehnike kreativnog računovodstva dobijaju svoj puni smisao.

U literaturi se mogu naći različite klasifikacije motiva za korišćenje kreativnog računovodstva. Prema jednom shvatanju, veliki broj pojedinačnih ciljeva se može uključiti u jednu od sledeće četiri grupe ciljeva: održanje poverenja investitora; ostvarenje bonusa, odnosno iskorišćenje opcija na akcije; priprema za preuzimanje ili odbrana od neprijateljskog preuzimanja i odlaganje plaćanja poreza na dobit na buduće periode, odnosno izbegavanje plaćanja poreza na dobit u tekućem obračunskom periodu, koji verovatno predstavlja jedan od najstarijih motiva(Campbell, Mauler, Pierce, 2018). Drugo shvatanje, pak, sistematizuje motive za korišćenje kreativnog računovodstva u sledećih šest grupa: pribavljanje (sticanje) ličnih koristi; konkurencija; privlačenje investitora; povećanje ili održavanje postojećeg nivoa kapitala; kupovina vremena zbog problema u izvršavanju obaveza i opovrgavanje prognoza analitičara o budućim performansama kompanije. (Remenarić et al., 2018)

Različiti motivi za korišćenje računovodstvenih smicalica, manipulacija ili marifetluka (*shenanigans*) koji će rezultirati lažnim finansijskim izveštajima implicitno ukazuju na više različitih strategija za njihovo relaizovanje. Ipak, sve se strategije mogu klasifikovati u sledeće dve osnovne grupe:

- iskazivanje više dobiti u odnosu na ostvarenu dobit putem povećanja prihoda i dobitaka i/ili smanjenjem rashoda i gubitaka tekućeg perioda (prikazivanje boljeg imovinsko-fiansijskog položaja i višeg finansijskog rezultata) ili

- iskazivanje niže dobiti u odnosu na ostvarenu dobit putem iskazivanja nižih prihoda i dobitaka i/ili viših rashoda i gubitaka tekućeg perioda (prikazivanje lošijeg imovinsko-fiansijskog položaja i nižeg finansijskog rezultata).

Logično je da manipulisanje finansijskim rezultatom (rashodima, prihodima i dobitkom ili gubitkom) ima određene uticaje i na strukturu i vrednost imovinskih pozicija u bilansu stanja i, ne retko, na tokove gotovine iz poslovnih aktivnosti.

U nastavku rada pokušaćemo da obrazložimo neke od postupaka čijom se primenom može uticati na visinu i kvalitet ostvarenog finansijskog rezultata.

Prerano priznavanje prihoda, priznavanje prihoda sumnjivog kvaliteta i priznavanje fiktivnih prihoda – Prihodi se definišu kao „bruto prilivi ekonomskih koristi (povećanje sredstava i/ili smanjenje obaveza – prim. aut.) tokom datog perioda koji nastaje iz redovnih aktivnosti entiteta pri čemu taj priliv rezultira povećanjem kapitala koji ne predstavlja porast po osnovu doprinosa učesnika u kapitalu.“ (MRS 18, 2009) Pomenutim Međunarodnim računovodstvenim standardom striktno su definisani svi uslovi u vezi sa priznavanjem prihoda od prodaje. U članu 14 ovog standarda navodi se sledećih pet uslova za priznavanje prihoda:

- entitet je na kupca preneo značajne rizike i koristi od vlasništva nad robom;
- entitet ne zadržava učešće u upravljanju prodatom robom u meri koja se uobičajeno povezuje sa vlasništvom, niti zadržava kontrolu nad prodatom robom;
- iznos prihoda se može pouzdano izmeriti;
- verovatan je priliv ekonomske koristi u entitet povezan sa tom transakcijom i
- troškovi koji su nastali ili troškovi koji će nastati u datoj transakciji mogu se pouzdano izmeriti (MRS 18, 2009).

Ukoliko postoji ma kakva neizvesnost u vezi sa ispunjavanjem nekog od navedenih uslova, prihod ne treba da bude priznat.

Prerano priznavanje prihoda podrazumeva: priznavanje prihoda od usluga koje još uvek nisu izvršene ili kada proizvodi i/ili roba nisu otpremljeni kupcima; priznavanje prihoda od prodaje opreme koja iziskuje instaliranje (često instaliranje opreme zahteva određeno vreme, pa se stoga priznavanje prihoda u momentu otpreme, a ne u momentu završetka instaliranja može smatrati preranim priznavanjem prihoda); kao i priznavanje prihoda u slučajevima

komisione ili konsignacione prodaje pre nego što je roba prodata i otpremljena krajnjem potrošaču. Sa druge strane, prihodi sumnjivog kvaliteta javljaju se u situacijama kada se proizvodi prodaju kupcima koji nisu preuzeli obavezu plaćanja; kada se isporučuju proizvodi ili roba koja nemaju ekonomsku vrednost ili kada se iskazuju prihodi od prodaje proizvoda ili robe koju kupci nisu tražili i za koje se može očekivati da će biti u potpunosti ili delimično vraćeni prodavcu. (Karapavlović, 2011; Vukša, Anđelić, Milojević, 2020).

Brojni su primeri u vezi sa manipulisanjem visinom i momentom priznavanja prihoda u bilansu uspeha. Navešćemo neke od njih. Američka energetska kompanija *Enron* je više od deset godina neistinito prikazivala prihode. Značajan deo prihoda ove kompanije bio je ostvarivan i u transakcijama sa njenim podružnicama, odnosno entitetima posebne namene (*Special Purpose Vehicle - SPV*). Na taj način, odnosno prodajom po cenama koje su bile često i iznad preovlađujućih tržišnih cena, kompanija je prikazivala prihode i profit koji faktički nije postojao. Saučesnik u ovakvom načinu prikazivanja finansijskog rezultata je bila revizorska kuća *Artur Andersen*, a njeni revizori su čak učestvovali u uništavanju dokumentacije o poslovanju *Enron*-a. Nakon proglašenja bankrotstva ove kompanije 2001. godine, vrednost njenih akcija pala je sa 80 dolara na samo 1 dolar, tržišna vrednost kompanije bila je smanjena za 25 milijardi dolara, gubitak koji su pretrpeli akcionari bio je procenjen na 11 milijardi dolara, dok su stečajni troškovi iznosili preko 17 miliona dolara. „Saučesništvo u prikrivanju stvarnog stanja poslovanja *Enron*-a smatra se najvećim neuspehom i skandalom revizorske profesije.“ (Đekić et al., 2016) Slična je bila situacija i sa kompanijom *Parmalat* iz Italije. Ova kompanija je ostvarivala fiktivne prihode tako što je duplo fakturisala istu robu lancima supermarketa i distributerima koje je tajno kontrolisala. Revizorska firma *Deloitte&Touche* je prihvatila svoju odgovornost u prikrivanju fiktivnih prihoda i pristala je da kao nadoknadu štete isplati kompaniji *Parmalat* iznos od 149 miliona dolara (Petković, 2010)

Činjenica da računovodstvo dozvoljava da se transakcije vezane za realizaciju proizvoda i usluga evidentiraju kao prihod u momentu nastanka, a ne u momentu prijema sredstava (gotovine) ostavlja mogućnost da se manipuliše finansijskim rezultatom. „Ekstremni vid ove prakse nosi naziv „punjenje kanala“ (eng. *Channel stuffing*), a ogleda se u „prodaji“ velike količine proizvoda kupcima, ili slanju robe maloprodavcima u većim iznosima nego što su ovi u mogućnosti da prodaju.“ Ona se koristi uobičajeno na kraju obračunskog perioda, kako bi se prikazao viši iznos prihoda tekućeg perioda i viši nivo ostvarenog rezultata.[5] Proizvodi i roba koji se neće prodati do kraja

[5] Nazivaju se i „last minut transakcije – ubrzanje prodaje, posebno izraženo na kraju obračunskog perioda.“ One ne moraju biti element kreativnog računovodstva kada se

obračunskog perioda mogu se prodavati u narednom obračunskom periodu ili, čak, i vratiti, ali je prihod proknjižen u periodu čiji je rezultat trebalo „ulepšati." Ovaj vid manipulisanja dobitkom vezuje sa za direktora *Sunbeam Corporation*, koji je krajem 1997. godine prebacio distributerima i maloprodavcima kućne aparate u ukupnoj vrednosti od nekoliko miliona dolara kako bi povećao prihode i finansijski rezultat. (Oakes, Oakes, 2016)

Ukoliko, pak, menadžment privrednog društva želi, pre svega zbog odlaganja plaćanja poreskih obaveza, da prikaže niži periodični finansijski rezultat od ostvarenog, on može posegnuti za gotovo istim merama „koje se koriste za iskazivanje više dobiti od ostvarene, samo je smer u kome se one kreću suprotan. To znači da se umesto preranog priznavanja prihoda vrši odlaganje njihovog priznavanja, da se ne iskazuju nastali prihodi, da se vrši podcenjivanje prihoda, i sl." (Campbell, Mauler, Pierce, 2018). Karakteristično je da je znatan broj privrednih društava u početnom periodu tranzicije u Republici Srbiji prikazivao periodične finansijske rezultate koji su uglavnom bili jednaki nuli, kako bi se poreske obaveze odložile za neke naredne periode. Verovatno je da je u takvom obračunu finansijskog rezultata bilo određene „pomoći" od strane kreativnog računovodstva.

Manipulisanje rashodima – Rashodi predstavljaju negativne komponente na strani finansijskog rezultata. Mogu se definisati kao odlivi ekonomskih koristi (smanjenje sredstava i/ili povećanje obaveza) koji su nastali prodajom zaliha, pružanjem usluga ili obavljanjem drugih poslovnih aktivnosti. Rashodi takođe mogu da budu predmet zloupotreba kako bi se ostvario povoljniji finansijski rezultat. Sledeći načini za potcenjivanje rashoda stoje na raspolaganju menadžmentu privrednih društava (Karapavlović, 2011):

- kapitalizacija troškova nastalih u tekućem obračunskom periodu koji ne obezbeđuju buduće koristi. Najčešće se vrši kapitalizovanje troškova istraživanja i razvoja, iako vrlo često između tih troškova i budućih koristi postoji slaba veza. Potcenjivanje rashoda tekućeg obračunskog perioda na ovaj način karakteristično je bilo za kompanije *WorldCom* i *Health South*. Kompanija *WorldCom* je kapitalizovanjem troškova uspela da iskaže lažno povećanje neto dobitka pre oporezivanja u iznosu od 3,8 milijardi dolara. Kompanija *Health South* je kapitalizovala troškove sponzorstva hokejaškog tima u Pensilvaniji, kao i troškove oglašavanja u štampi, ali je to činila samo sa rashodima čiji iznosi po fakturama nisu prelazili 5.000 američkih dolara, kako ne bi privukli pažnju eksternih revizora (Malinić, 2009,)

---

preduzimaju u cilju napora menadžmenta za podizanje ostvarenja na viši nivo bez namere za bilo kakvom obmanom. (Karapavlović, 2011)

- potcenjivanje rezervisanja, čime se na uštrb rezultata budućih obračunskih perioda prikazuju niži rashodi i viši periodični rezultat u posmatranom obračunskom periodu. „Određivanje visine rezervisanja procenjivanjem čini rezervisanja vrlo primamljivim za menadžere koji žele da utiču na visinu dobitka“ jer „ne samo da se u jednoj godini smanjuju rashodi i time povećava rezultat, već se utiče i na rezultat naredne godine (ili nekog od narednih obračunskih perioda – prim. aut.), kada će zbog ukidanja rezervisanja, koje je bilo nedovoljno, doći do povećanja rashoda (Changwony, Paterson, 2019);
- prenisko otpisivanje imovinskih pozicija iz bilansa stanja (nisko priznati otpisi, odustajanje od otpisivanja obezvređene imovine, sumnjivih i spornih potraživanja, i sl.);
- promene računovodstvenih politika, vezanih za primenu određenih metoda za obračun troškova amortizacije, metoda za razduženje zaliha, i sl.

Sa druge strane, menadžment privrednog društva može da smanji periodični rezultat tako što će povećati rashode „preteranim otpisivanjem imovine, precenjivanjem rezervisanja, tretiranjem kao rashoda perioda i onih troškova koji imaju sposobnost aktiviranja (kapitalizovanja, vremenskog razgraničavanja i/ili uključivanja u vrednost zaliha – prim. aut.), iskazivanem rashoda budućih perioda kao rashoda tekućeg perioda, i sl.“ (Changwony, Paterson, 2019) Često menadžment privrednog društva poseže za merama kojima će umanjiti periodični finansijski rezultat u situacijama kada je privredno društvo kojim upravljaju postalo predmet neprijateljske ponude za preuzimanje. Primenom različitih aktivnih mera odbrane, a naročito onih koje se odnose na prestrukturiranje imovine, obaveza i vlasničkog kapitala mogu se odvratiti potencijalni napadači i sačuvati samostalnost privrednog društva.[6]

Manipulacije u bilansu stanja – Manipulisanje visinom rashoda i prihoda u bilansu uspeha ima direktne ili indirektne posledice i na određene pozicije u bilansu stanja (imovina i obaveze), ali i na novčane tokove u Izveštaju o tokovima gotovine. Uticaj rashoda i prihoda na komponente bilansa stanja je očigledan iz njihovog pojmovnog određivanja koje smo dali na prethodnim stranicama rada (povećanje sredstava i/ili smanjenje obaveza kod prihoda, odnosno smanjenje sredstava i/ili povećanje obaveza kod rashoda).

[6] Opširnije o aktivnim merama za odbranu od preuzimanja videti kod: Gaughan, P. A., *Mergers, Acquistions, and Corporate Restructurings*, sixth edition, Wiley, 2015, p. 214-47.

Računovodstvene manipulacije koje za posledicu imaju precenjivanje imovine mogu se grupisati u sledećih pet grupa:

– preterana kapitalizacija rashoda;

– kapitalizacija rashoda čije aktiviranje nije dozvoljeno;

– precenjivanje drugih delova stalne imovine;

– precenjivanje zaliha i

– precenjivanje potraživanja (Dimitrijević, 2015)

Zalihe predstavljaju izuzetno značajan segment ukupne imovine privrednog društva. Računovodstvene manipulacije u vezi sa zalihama obično su usmerene na prikrivanje njihovog nelegalnog prisvajanja. Načini nelegalnog prisvajanja zaliha mogu se sistematizovati na sledeći način:

- formiranje lažnih trebovanja – sa zaliha se povlači veća količina od potrebne kako bi se ista zadržala i eventualno prodala;
- ostvarivanje fiktivne prodaje – lažnim fakturama koje se obično dostavljaju firmama koje su saučesnici u prevari mogu se pokriti eventualni manjkovi na zalihama, a istovremeno i uticati na bilans uspeha (povećanje prihoda nastalo fiktivnim prodajama);
- nelegalno prisvajanje prilikom kupovine i prijema zaliha – s obzirom na to da se evidencija o kupljenim zalihama vodi u više primeraka koje se dostavljaju raznim službama u privrednom društvu, obično se pribegava izmeni primerka prijemnog dokumenta koji se šalje robnom knjigovodstvu kako bi se obezbedila identičnost stanja zaliha u magacinu sa dokumentima robnog knjigovodstva;
- vrednovanje zaliha materijala – kod izdavanja zaliha iz magacina, bilo da se one šalju u proizvodnju na osnovu trebovanja ili se distribuiraju krajnjim potrošačima i maloprodajnim objektima, može se koristi nekoliko metoda za njihovo razduženje. Često menjanje metode za obračun vrednosti utrošenih ili prodatih zaliha može ukazivati na postojanje namere da se utiče kako na vrednost neutrošenih zaliha u bilansu stanja, tako i na iznos redovnih rashoda (troškova materijala, troškova proizvodnje, nabavne vrednosti realizovane robe, i sl.) u bilansu uspeha (Dimitrijević, 2015)

Pored zaliha i obaveze predstavljaju komponentu bilansa stanja koja je podložna računovodstvenim smicalicama. Za obaveze je karakteristično da svojom visinom utiču na povećanje imovine u aktivi bilansa stanja ili, pak, na nastanak rashoda u bilansu uspeha (Milojević, Andžić, Vladisavljević, 2018).

„Podložnost prevarama u vezi sa obavezama je tim veća ako se operacije vezane za prevare mogu preneti i na bilans stanja i na bilans uspeha.“ (Milojević, 2010) Neobjektivno prikazivanje obaveza se može izvršiti na jedan od sledeća četiri načina:

- neevidentiranje ili neregistrovanje obaveza – može da se javi na svim pozicijama razgranate mreže obaveza. Ova vrsta računovodstvenih manipulacija predstavlja radikalan potez koji se teško može sakriti, jer se stvorena obaveza prikazuje ne samo u knjigama dužnika, već i u knjigama poverilaca. S obzirom da se najčešće vrši konfirmacija stanja na računima potraživanja i obaveza, mala je verovatnoća da se ova vrsta prevara neće relativno brzo otkriti. Smanjenje zaduženosti privrednog društva izostavljanjem obaveza može imati za cilj dobijanje novih kredita, varanje poverilaca, privlačenje novih investitora, održavanje cena akcija na tržištu kapitala, i sl. (Dimitrijević, 2015);
- potcenjivanje obaveza – ima slične efekte kao i neevidentiranje obaveza, s tim što se u ovom slučaju obaveze prikazuju u manjim iznosima. Najčešće se vrši potcenjivanje obaveza prema zaposlenima, državi, dobavljačima, i sl. Na ovaj način se iskazuje nerealno povoljniji odnos obaveza i sopstvenog kapitala, kao i i povoljniji periodični rezultat;
- precenjivanje obaveza – manipulacije koje imaju za cilj prikazivanje obaveza u visini koja je viša od iznosa koji će se odliti iz privrednog društva po osnovu njihovog izmirenja su relativno retke, ali se ipak događaju. Osnovni cilj ovih manipulacija je prikazivanje nepovoljnijeg odnosa obaveza i vlasničkog kapitala, kao i nepovoljnijeg periodičnog rezultata zbog viših rashoda. (Milojević, 2015) i
- nepravilnim razgraničavanjem troškova – troškovi koji su obračunati u tekućem obračunskom periodu, a nisu isplaćeni dovode do nastanka obaveza u bilansu stanja (neisplaćeni rashodi). Ukoliko se neki od neisplaćenih rashoda „izostave ili se podceni njihov iznos, to dovodi do povećanja ostvarenog rezultata, ili potcenjivanja rashoda na osnovu kojih su te obračunate obaveze i nastale.“ (Dimitrijević, 2015) Kao primer nepravilnog razgraničenja troškova pomenuti autor navodi kompaniju *General Electric* koja je 1998. godine izvršila razgraničenje troškova garancija za nove turbine, koje su bile korišćene za prenos gasa. S obzirom na problem koji se javio sa pomenutim proizvodom, odnosno sa troškovima koji su nastali zbog vraćanja ili popravki proizvoda ispostavilo se da je na ime rezervisanja za troškove u garantnom roku bilo obračunato 100 miliona dolara manje od potrebnog iznosa. Zbog toga je kompanija morala da evidentira poseban iznos

kojim bi mogla da nadoknadi potencijalna potraživanja po osnovu popravki ili vraćanja proizvoda.

Manipulacije sa novčanim tokovima - Privredno društvo može da bude atraktivno za potencijalne investitore, ali i za sve ostale stejkholdere (konstituente) samo ako je ono u stanju da generiše gotovinu i gotovinske ekvivalente iz poslovnih, investicionih i finansijskih aktivnosti. Naravno da će potencijalni investitori posebnu pažnju staviti na informacije o tokovima gotovine (prilivima i odlivima) iz poslovnih aktivnosti, jer „na dugi rok svaki ekonomski entitet mora da generiše pozitivan gotovinski tok iz poslovnih aktivnosti ukoliko želi da nastavi sa poslovanjem u neograničenom periodu u budućnosti." (Đorđević, Zakić, 2016) Iz tog razloga će manipulacije sa novčanim tokovima biti usmerene na maksimiziranje priliva gotovine i/ili minimiziranje odliva gotovine po osnovu poslovnih aktivnosti. Najvažnije metode manipulacije novčanim tokovima obuhvataju (Law, Lee, Singh, 2018):

- prebacivanje novčanih priliva gotovine po osnovu finansijskih aktivnosti u prilive po osnovu poslovnih aktivnosti (evidentiranje bankarskih pozajmica kao prilive gotovine po osnovu poslovnih aktivnosti, povećavanje priliva gotovine iz poslovnih aktivnosti na osnovu prodaje potraživanja pre roka, povećavanje novčanih priliva iz poslovnih aktivnosti naplatom lažnih potraživanja od kupaca, i sl);
- prebacivanje novčanih odliva po osnovu poslovnih aktivnosti u odlive po osnovu investicionih aktivnosti (povećavanje novčanih tokova po osnovu poslovnih aktivnosti tzv. bumerang transakcijama, odnosno prikazivanjem prodaje proizvoda kao priliv gotovine po osnovu poslovnih aktivnosti i kupovinu proizvoda kao odlive gotovine po osnovu investicionih aktivnosti; neadekvatna kapitalizacija troškova; i sl);
- „naduvavanje" novčanih tokova po osnovu poslovnih aktivnosti koristeći akvizicije ili prodajom dela ili celokupnog preduzeća;
- povećavanje novčanih tokova iz poslovnih aktivnosti koristeći dodatne „poslovne" aktivnosti (usporavanje tempa plaćanja obaveza; ubrzavanje tempa naplate potraživanja; smanjivanje obima kupovine zaliha; i sl.). (Milojević, 2015)

Mere za ograničavanje računovodstvenih smicalica

Finansijske prevare i smicalice se ne mogu iskoreniti, ali se mogu učiniti napori kojima će se smanjiti njihova učestalost. U tom smislu, odmah nakon serije finansijskih skandala na kraju XX i početkom XXI veka, već su bili preduzeti određeni koraci, jer je u SAD-u 2002. godine usvojen Sarbejns-Oksijev zakon

(*Sarbanes-Oxley Act*), kojim su formirana nova regulatorna tela i izvršena promena računovodstvene profesije u određenim segmentima. Takođe, Evropska unija je izvršila određene promene Osme direktive, dok je od strane Međunarodne federacije računovođa (*International Federation of Accountants - IFAC*) 2005. godine formiran Odbor za nadzor javnog interesa čiji je zadatak nadzor i kontrola rada IFAC-a. (Đekić et al., 2016)

S obzirom na to da se metode i tehnike kreativnog računovodstva uglavnom svode na njihovo korišćenje u manipulativne svrhe, neophodno je uspostaviti efikasan set mera koji će ograničiti ili minimizirati njhovu (zlo)upotrebu. Neke od mera koje bi trebalo preduzeti uključuju:

- prilagođavanje računovodstvenih standarda kojim bi se ograničila subjektivnost u procenjivanju bilansnih pozicija i akcenat stavio na doslednost u primeni računovodstvenih metoda;
- insistiranje na ulozi koju interna i eksterna revizija treba da imaju u identifikovanju i izveštavanju o zloupotrebama u procenjivanju, kao i u sprečavanju drugih računovodstvenih manipulacija;
- sprečavanje čestog menjanja eksternih revizora;
- angažovanje eksternih članova upravnog odbora i komiteta za reviziju;
- uspostavljanje efikasnih mehanizama korporativnog upravljanja;
- doslednost u politici zaštite uzbunjivača;
- kontinuirano insistiranje na poštovanju etičkog kodeksa;
- stavljanje akcenta na razvoj i primenu forenzičkog računovodstva;
- upoznavanje potencijalnih investitora na rizik od manipulisanja finansijskim informacijama i
- dosledno sprovođenje kaznene politike od strane nacionalnih institucija. (Remenarić et al., 2018)

Analiza prevara i malverzacija u prošlosti može biti od koristi, jer se na taj način mogu „dobiti pojedini obrasci ponašanja osoba (pojedinaca ili grupa – prim. aut.) koje mogu da budu potencijalni počinioci prevara," što će omogućiti lakše razvijanje kontrolnih mehanizama i povećanje efikasnosti rada forenzičkih računovođa i eksternih revizora u pravcu suzbijanja i/ili otkrivanja kriminalnih aktivnosti u računovodstvu i finansijama (Đekić et al., 2016)

Kada je reč o finansijskom izveštavanju u Republici Srbiji i mogućnostima za (zlo)upotrebu tehnika i metoda kreativnog računovodstva, navešćemo stav po kojem finansijski izveštaji imaju samo formalni značaj i „često su sastavljeni

bez valjane računovodstvene osnove, od lica bez odgovornosti i profesionalno stručnog kredibiliteta. Sve to dovodi do urušavanja finansijskog izveštavanja do te mere da se postavlja pitanje poverenja u finansijske izveštaje.“ (Kuus, 2016)

Zaključak

Set finansijskih izveštaja koje je privredno društvo u obavezi da pripremi predstavlja osnovni izvor informacija o njegovom imovinskom stanju i zarađivačkoj sposobnosti, naročito za eksterne korisnike. Iako su poslednjih 50 godina intenzivirani napori da se računovodstvena pravila definišu i usklade na međunarodnom nivou, iskustva pokazuju da su računovođe i menadžeri u određenim situacijama primorani na korišćenje određenih tehnika koje umanjuju objektivnost i kredibilitet pripremljenih finansijskih izveštaja. Problemi koji postoje su posledica činjenice da za priznavanje, merenje i vrednovanje određenih bilansnih pozicija i knjiženje nekih poslovnih promena postoje bar dva, a često i više različitih postupaka čija nedosledna i/ili pogrešna primena može dovesti u zabludu korisnike finansijskih izveštaja. Takve situacije zahtevaju određenu kreativnost računovođa, koja bi trebalo da se odvija u okvirima zakonske i profesionalne računovodstvene regulative. Međutim, (ne)namernim greškama i evidentiranjem poslovnih promena na način koji će imati za cilj zadovoljenje određenih motiva menadžera, vlasnika ili računovođa, a ne istinito i fer izveštavanje o stanju i uspehu poslovnih subjekata često se nanose štete suvlasnicima, poveriocima, zajmodavcima, zaposlenima, kao i društvenoj zajednici, koje se mere milionima.

Činjenica da ideal o savršenom finansijskom izveštavanju ne može da bude dostignut ne treba da bude paravan iza koga će se skrivati kreatori lažnih finansijski izveštaja, već treba da bude podsticaj da se deluje preventivno kako bi se u što većoj meri obezbedilo istinito i fer finansijsko izveštavanje. Set mera koje smo naveli na kraju članka treba da bude putokaz koji će omogućiti da se negativne konsekvence primene metoda i tehnika kreativnog računovodstva svedu na najmanju moguću meru.

Literatura

1. Belak V. 2011. Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo. Belak Excellens: Zagreb.
2. Campbell J.L., L.M. Mauler, S.R. Pierce. 2018. A review of derivatives research in accounting and suggestions for future work. Journal of Accounting Literature 42, 44-60
3. Changwony F.K., A.S. Paterson. 2019. Accounting practice, fiscal decentralization and corruption. The British Accounting Review 51, (5): 100834

4. Cvetković D., i V. Bošković. 2018. Pojavni oblici kreativnog računovodstva i najčešće manipulacije u finansijskim izveštajima. Oditor 4, (2): 78-89.
5. Cvetković D., i A. Petković. 2017. Kreativno računovodstvo - od upotrebe do zloupotrebe. Ekonomski vidici 22, (4): 307-321.
6. Dimitrijević D.. 2015. Otkrivanje i sprečavanje manipulacija u bilansu stanja i izveštaju o novčanim tokovima. Ekonomski horizonti 17, (2): 137-153.
7. Đekić M., P. Filipović, i M. Gavrilović. 2016. Forenzičko računovodstvo i finansijske prevare u svetu. Ekonomija: teorija i praksa 9, (4): 71-86.
8. Đorđević S.M., i N. R. Mitić. 2019. Specifičnosti računovodstvenog tretmana poslovnih kombinacija (spajanja). Poslovna ekonomija 13, (2): 46-59.
9. Đorđević S.M., V. Zakić. 2016. Finansijsko računovodstvo, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad.
10. Gaughan P.A. 2015. Mergers, Acquistions, and Corporate Restructurings, sixth edition: Wiley.
11. Kaparavlović N. 2011. Uticaj kreativnog računovodstva na kvalitet finansijskog izveštavanja. Ekonomski horizonti 13, (1): 155-168.
12. Kostić R. 2020. Revizija ostvarivanja ciljeva budžetskih programa. Održivi razvoj 2, (1): 41-52.
13. Kuus M. 2016. Diplomacy and audit: Technologies of knowledge in Europe. Geoforum 68, 39-47
14. Law S.H., W.C. Lee, N. Singh. 2018. Revisiting the finance-innovation nexus: Evidence from a non-linear approach. Journal of Innovation & Knowledge 3, (3): 143-153
15. Malinić D.. 2009. Savremeni izazovi integralnog istraživanja kvaliteta finansijskih izveštaja. Ekonomika preduzeća 57, (3-4): 138-155.
16. Međunarodni računovodstveni standard 18 – Prihodi. 2009. Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd.
17. Milojević M.M. 2010. O rizicima finansijskog izveštavanja. Revizor 13, (52): 7-25.
18. Milojević M.M. 2015. Magle nad obavezama. Revizor 18, (69): 19-39.
19. Milojević I., R. Andžić, and V. Vladisavljević. 2018. Accounting aspects of auditing the budget system. Ekonomika poljoprivrede 65, (1): 337-348.
20. Oakes, H., S. Oakes. 2016. Accounting colonisation and austerity in arts organisations. Critical Perspectives on Accounting 38, 34-53

21. Petković, A., (2010), *Forenzička revizija – Kriminalne radnje u finansijskim izveštajima*, Proleter AD, Bečej.
22. Remenarić B., I. Kenfelja, I. Mijoč. 2018. Creative accounting – Motives, techniques and possibilities of prevention, Ekonomski vijesnik / Econviews, 18(1): 191-199.
23. Toms, S., A. Shepherd. 2017. Accounting and social conflict: Profit and regulated working time in the British Industrial Revolution. Critical Perspectives on Accounting 49, 57-75
24. Vukša S. 2019. Napomene kao osnovni finansijski izveštaj. Akcionarstvo 25, (1): 33-50.
25. Vukša S., D. Anđelić, i I. Milojević. 2020. Analiza kao osnova održivosti poslovanja. Održivi razvoj 2, (1): 53-72.
26. Zakon o računovodstvu i reviziji, „Sl. glasnik RS," broj 62/13.
27. Zekić M.Č., B. V. Obradović, i J. P. Belokapić-Čavkunović. 2018. Relevantnost interne kontrole privrednog društva. Vojno delo 70, (5): 356-368.

ALTERNATIVE ACCOUNTING PROCEDURES, CREATIVE ACCOUNTING AND FALSE FINANCIAL REPORTING

Slaviša Đorđević[7], Nebojša Mitić[8]

Abstract

Legislation and international professional accounting standards (International Accounting Standrads (IAS) and International Financial Reporting Standards (IFRS)) are the basis for the true and fair presentation of financial position of the companies. However, the existence of certain accounting transactions for which there are at least two, and often more permissible, procedures in accounting puts the accountants in the position that their subjective preference for a particular procedure may affect the amount of the periodic result to a greater or lesser extent. The (un)objectively determined result of a business entity is the main information base for its most important stakeholders (shareholders, managers, employees, etc.). Given that there are different goals that these stakeholders want to meet, it is not uncommon for managers, in

[7] Professor of Vocational Studies, Slaviša M. Đorđević, Ph.D., 018/561-929, drsdj63@gmail.com.
[8] Professor of Vocational Studies, PhD Nebojša Mitić, Academy of Vocational Studies Southern Serbia - Blace Department, Kralja Petra I Karađorđevića, Blace, Serbia, 027/371-377, nebojsamitic@live.com.

conjunction with accountants, to try to prepare financial statements in accordance with their goals. Creative accounting, with its techniques or methods, assists managers and accountants in preparing financial statements that are usually made in accordance with legal and professional regulations, but contrary to its spirit, which results in a financial and profitability position for a company that deviates to a greater or lesser extent from one that could be characterized as true and fair. For this reason, we have chosen to devote our attention to explaining the essence of creative accounting (accounting shenanigans), the possible impact of certain techniques on the balance sheet, income statement and cash flow statement, as well as measures that can help reduce its impact to an acceptable measure.

Key words: *creative accounting, alternative accounting procedures, professional accounting regulation, shenanigans, false financial reporting.*

Datum prijema (Date recieved): 15.01.2020.

Datum prihvatanja (Date accepted): 22.05.2020.